

МОЛОДІ РОКИ ІВАНА МАЗЕПИ У ВИСВІТЛЕНІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ: КРИЗЬ ПРИЗМУ «ІМПЕРСЬКОЇ ВІЗІЇ»

Вступ

Гетьман Іван Мазепа є однією з небагатьох українських історичних постатей ранньомодерної доби чиє ім'я доволі міцно вписано до російського історичного наративу. За своєю значущістю Мазепа мало чим поступається іншій поважній для української і російської історіографії постаті – гетьманові Богданові Хмельницькому. Щоправда, якщо першого, російські історики ХІХ–ХХ ст., зображували переважно у світлих тонах, то щодо другого, проголошеного ще Петром І «другим Іудою», не шкодували чорних барв. Належачи до антигероїв, гетьман Мазепа на сторінках російських історичних праць, за невеликим виключенням поставав, зазвичай, у зрілому віці і на відміну від свого головного опонента, царя-реформатора і першого російського імператора Петра І, чи низки інших дієвих осіб Великої північної війни – Карла ХІІ чи Александра Меншикова, не міг похизуватися інтересом істориків до його ранішнього минулого.

У дослідженнях, написаних у ХІХ–ХХ ст., в яких історики усе ж згадували про ранні роки життя гетьмана, ці згадки містили обмаль інформації про походження, освіту та життя молодого Мазепи до часу обрання його на гетьманство. До того ж вони були не предметом самостійного пошуку російськими науковцями документальних свідчень про молоді роки гетьмана у архівах, а переповіданням фактів, наявних у творах українських, польських чи французьких, мова йде насамперед про французького просвітника Марі Франсуа Аруе, якого більшість

знає за його псевдо – Вольтер, авторів, що виявляли до постаті гетьмана значно більший інтерес. Такий підхід хоча і дозволяв підсилювати міфічний образ «другого Іуди», який ще в молоді роки виявляв порочні схильності, втім доволі мало давав уявлення про гетьмана, як реальну історичну постать.

Доки російська історична візія щодо минулого України була домінуючою, за часів імперії Романових та особливо СРСР, такий підхід до постаті гетьмана не викликав істотних заперечень, а найбільший інтерес істориків зосереджувався навколо питання, коли Мазепа вирішив зрадити російському цареві, чи як писали за радянських часів «Росії та братньому союзові російського та українського народів». Втім після розпаду СРСР ситуація істотно змінилася. Російські науковці доволі болісно поставилися до відмови їх українських колег від русоцентричного бачення української минувшини і повернення до пантеону українських національних героїв низки раніше табуйованих постатей ранньомодерної історії, серед яких І. Мазепа посідав чільне місце.

Прагнучи спростувати нові підходи до постаті гетьмана в сучасній українській історіографії, що ґрунтуються насамперед на положеннях державницької історіографії вироблених у ХХ ст., чимало російських істориків, не будучи фахівцями з україністики, яка як самостійний напрямок почала розвиватися у РФ лише після 1991 р.^{*}, спробували втім презентувати власне бачення постаті гетьмана Мазепи. За методологічну основу частині російських істориків при цьому слугувала «імперська

* Відзначимо, що наявні на сьогодні в сучасній російській історичній науці ґрунтовні дослідження, щодо постаті гетьмана І. Мазепи, були написані, чи не єдиним фаховим російським україністом, професором СПбГУ Татяною Таїровою-Яковлевою. Втім з огляду на її висхід та підходи щодо висвітлення ранньомодерного минулого України в цілому і І. Мазепи зокрема, що співпадають із тенденціями у вітчизняній та світовій україністиці, але істотно суперечать оцінкам і трактуванням пануючим у сучасній російській історичній науці в цій розвідці ми згадаємо про її доробок побіжно. Останній безсумнівно заслуговує на окрему розвідку над якою ми зараз працюємо.

візія» на українське минуле. Для останньої властивим є опертя на праці російських дослідників доби імперії Романових і СРСР та співзвучний їм за багатьма нюансами, щодо негативного ставлення до постаті І. Мазепи, доробок народницької школи української історіографії, презентований передусім працями Миколи Костомарова, Олександра Лазаревського, Володимира Антоновича та Дмитра Яворницького.

Нам вже доводилося висловлювати свою думку щодо особливостей застосування російськими вченими «імперської візії» для аналізу подій ранньомодерного минулого України пов'язаних із козацько-московськими взаєминами¹. Тож у цій розвідці ми хотіли б розглянути застосування сучасними російськими науковцями окресленого вище підходу щодо висвітлення молодих років Івана Мазепи, від народження до часу обрання його на гетьманство.

Молоді роки Івана Мазепи у прочитанні Ігоря Андрєєва

Одним із перших сучасних істориків, хто у своїх працях звернувся до ранньої біографії гетьмана Мазепи, був московський дослідник Ігорь Андрєєв. У 2001 р. він опублікував розвідку під назвою «Мазепа Герой или изменник?», де заперечував ймовірність ідеалізації гетьмана, наголошуючи, що головними, притаманними Мазепі, рисами були егоцентризм, себелюбство, любов до влади, а також «безпринципність і нерозбірливість у досягненні мети». Дослідник підкреслював, що Мазепа не знав почуття вдячності, а його життєвий шлях – це «нескінчений ланцюг зрад, інтриг та брехні»². Серед тих, кого гетьман ввів у оману або зрадив, дослідник згадав, Яна II Казимира, Петра Дорошенка, Івана Самойловича, Васілія Голіцина та Карла XII³. Приписуючи І. Мазепі три зради ще до часу його обрання на гетьманство, дослідник побіжно згадав, що він здобув гарну освіту, навчався у єзуїтській школі та юність провів при королівському дворі Яна Казимира⁴. Згадка про освіченість майбутнього гетьмана, так само, як і перерахунок його «зрад» постійно з'являються у працях вченого, а в останній його монографії, присвяченій Полтавській битві, дістали доволі цікаве поєднання.

Відзначивши, що розум і освіченість не є гарантією високих чеснот, дослідник вкотре наголосив, що життєвий шлях І. Мазепи являв собою ланцюг нескінчених зрад та інтриг, а спроби «деяких українських дослідників виправдати таку поведінку прагненням гетьмана послужити «вітчизні» не здаються переконливими. Навпаки, сумною є історія держави, де постаті подібні до Мазепи, претендують на роль національних героїв»⁵.

Наведені пасажі із праць І. Андрєєва видаються нам цікавими із низки причин. По-перше, відзначивши в своїй останній монографічній роботі відсутність зв'язку між освіченістю та моральними чеснотами, науковець застосував до І. Мазепи підходи, які раніше опробував при порівнянні московського царя Алексея Михайловича та шведської королеви Христини⁶. Щоправда, порівнюючи представників двох правлячих династій, дослідник був значно стриманішим у висновках, ніж у випадку із гетьманом. По-друге, ймовірно не усвідомлюючи цього, І. Андрєєв у своїх публікаціях презентував новий підхід до зображення гетьмана, який невдовзі підхопили й інші прихильники «імперської візії». Останній передбачав критику сучасної української історіографії за глорифікацію гетьмана та зображення Мазепи як людини, чийм політичним кредо ще з молодю була зрада.

Візія Геннадія Саніна

Одним з перших, хто підхопив та розвинув положення наявні у працях І. Андрєєва щодо Мазепи, був поважний російський науковець, співробітник РАН і один з визнаних фахівців російської історії XVII ст. – Геннадій Санін. У доповіді, яка була виголошена на засіданні ІРІ РАН 1 квітня 2004 року щодо порівняння Б. Хмельницького і І Мазепи, а в подальшому опублікована як стаття⁷, дослідник, демонструючи свою неприязнь до постаті Мазепи, значно ретельніше за попередника вдався до відтворення його біографії. При цьому науковець висловив чимало «цікавих» припущень і тверджень дотичних ранньої біографії гетьмана.

Так, зокрема, Мазепа був звинувачений у тому, що свою політичну кар'єру розпочав зі зради свого народу, Гетьманщини

та Московії. Приводом для подібного припущення став той факт, що близько 1655 р. у віці 15-16 років, за підрахунками Г. Саніна, Мазепа став покійним короля Яна II Казиміра і в такий спосіб розпочав зближення із Річчю Посполитою. На думку автора саме тоді, ймовірно вперше у житті, він зрадив присязі, яку знов таки ймовірно, разом із киянами приніс у 1654 р. цареві Алексею Михайловичу перед московським посланцем Бутурліним⁸. Як посланець Яна II Казиміра у 1660 р. Мазепа доклав своїх рук до переходу Юрія Хмельницького на бік Речі Посполитої під час Чуднівської епопеї. У 1666 р. під час антипольського повстання на правобережжі Мазепа зраджує Яна II Казиміра і переходить на службу до Петра Дорошенка. Потім почергово Мазепа зраджує Петра Дорошенка, Івана Самойловича, а вже будучи гетьманом царівну Софью та князя Василя Голіцина у 1689 р, у 1708 р. Петра I і на останок робить спробу зрадити Карла XII⁹. Як бачимо перелік «зрад», приписуваних Мазепі замолоду, істотно зріс, втім як засвідчує науковий апарат праць Г. Саніна головним джерелом з якого він брав фактичну складову про молоді роки свого антигероя була праця М. Костомарова¹⁰. Що ж до інтерпретації наведених фактів, то остання швидше за все була зумовлена прихильністю російського історика до «імперської візії», адже жодного нового джерела на підтвердження своїх припущень науковець не навів

Молодість Івана Мазепи у висвітленні Владіміра Артамонова

Інтерпритація Г. Саніна щодо висвітлення молодих років гетьмана повністю була відтворена в дослідженнях ще одного сучасного представника РАН, Владіміра Артамонова. Останній, напередодні та під час відзначення в Україні та РФ у 2008–2009 рр. низки заходів щодо вшанування 300-ліття антимосковського виступу гетьмана І. Мазепи 1708 р. та 300-річчя Полтавської битви 1709 р., опублікував чимало матеріалів, у яких вдавався до висвітлення постаті гетьмана Мазепи, зокрема і його ранньої біографії¹¹.

Погляди В. Артамонова, як було вже зазначено, багато у чому співпали із поглядами на постать гетьмана Г. Саніна. Втім, не бажаючи бути лишень ретранслятором чужих ідей і припущень, російський науковець істотно збагатив і доповнив доробок свого колеги. Так, наприклад, припущення Геннадія Саніна, що Іван Мазепа опинився при польському королівському дворі зрадивши царській присязі у 1654 р., науковець перетворив на довершений факт. Здійснив він це, щоправда, не шляхом введення у науковий обіг нових джерел з РГАДА, а лишень застосувавши певні стилістичні зміни: речення, що містили припущення були трансформовані на стверджувальні¹². Одночасно, дослідник цілком самостійно виявив, що в часі між 1660, коли І. Мазепа начебто, доклав рук до переходу на бік Речі Посполитої Юрія Хмельницького і зрадою Яна II Казимира у 1666 р., на той час королівський покойовий у 1661 р. «зрадив» також шляхтича Яна Хризостома Пасека, звинувативши його у спробі підняти рокош у литовському війську¹³. Відкриваючи читачам і науковцям раніше невідомі обставини перебування майбутнього керманіча Гетьманщини при королівському дворі, співробітник РАН зазначав, що православний шляхтич проникся там ідеями польської мегаломанії і месіанізму, набув польської свідомості, внаслідок чого, вочевидь, ніколи не вдавався до критичних висловів щодо Речі Посполитої, та потайки вважав москавитів «варварами-схизматиками»¹⁴.

Значно далі за свого колегу із РАН В. Артамонов підійшов також при розкритті причин, які зумовили залишення молодим Мазепою королівського двору. Якщо Г. Санін, покликаючись на дослідження українського історика Тараса Чухліба, вбачав головну причину у прагненні доглянути за старим батьком і лише побіжно згадав про романтичну плітку, яку розпускав аби скомпрометувати Мазепу його особистий ворог Я. Пасек¹⁵, то Артамонов оповідання щодо пані Фальбовської виклав як доведений факт¹⁶. Повторивши звинувачення щодо мазепинських зрад Петра Дорошенка, Івана Сомойловича, князя Васілія Голіціна та царівни Софії, російський історик так захопився змалюванням гетьмана як «маститого перевертня»¹⁷, що ймовірно вперше в історіографії, на сторінках власних досліджень, висунув звину-

вачення гетьманові у тому, що той через власний егоїзм і побоювання за життя, не попередив Карла XII про численні труднощі, з якими той міг зіткнутися під час походу на Москву¹⁸. Доводиться тільки дивуватися, чому в переліку «зрад» гетьмана, у обліку яких дослідник навіть заплутався, він не згадав «справу Соломона» прописану у науковому доробку Ніколая Устрялова та Веніаміна Шутого¹⁹. Низку сюжетів, пов'язаних із цією справою, в контексті загострення московсько-річпосполитських взаємин під час війни з Османською імперією на початку 90-х рр. XVII ст., дослідник у своїй творчості неодноразово висвітлював²⁰.

Вище наведені пасажи дають чимало цікавої інформації як для аналізу тих змін, що зазнає російська історіографія у висвітленні постаті гетьмана І. Мазепи і обізнаності російських вчених в українській минувшині. Ще раз наголосимо, донедавна російські науковці не виявляли фахової зацікавленості до реконструкції ранньої біографії Мазепи, залишаючи це питання на розгляд їх українських колег (дивись додаток № 1). Мізерна інформація щодо освіти Мазепи наявна у роботах істориків аматорів та фахових дослідників XIX–XX ст. переважно зводилася до того, що освіту він здобув у єзуїтів, знав кілька мов, число і найменування яких могли різнитися, молодість провів при королівському дворі і їздив на навчання до Європи (дивись додаток № 2). Деякі із цих сюжетів могли не згадуватись, як наприклад перебування при королівському дворі відсутні у текстах Платона Бекетова²¹, чи згадки про навчання у Київському колегіумі і Західній Європі, відсутні в працях Ніколая Устрялова, Ніколая Полевого, Веніаміна Бергмана²², або ж навчання у єзуїтів відсутнє у доробку поважного знавця біографії Петра Великого і історії Росії XVIII ст. Ніколая Павленка²³.

Натомість в українській історіографії з кінця XIX ст. юнацькі роки гетьмана почали викликати посилену увагу науковців, що зумовлювалося не останньою мірою підняттям цього питання у гетьманській біографії, написаній Федором Уманцем²⁴. Через брак джерельної бази, українські дослідники від кінці XIX століття і до сьогодні презентують читачам дещо різні відповіді на час, коли молодий Мазепа опинився при королівському

дворі, як відбувалося його кар'єрне просування, у якому єзуїтському колегіумі він навчався, скільки тривали його студії у Європі тощо (більш детально із цього приводу дивись додаток № 2). Більше того частина вітчизняних науковців і російський україніст Таїрова-Яковлева воліють²⁵, повністю або почасти, не вдаватися при висвітленні цих сюжетів до конкретної хронології. Серед тих же, хто у своїх працях зазначав приблизний час появи Мазепи при королівському дворі, Ф. Уманець, Д. Дорошенко та І. Крип'якевич вважали, що це сталося до 1652 р.²⁶, сучасна дослідниця Ольга Ковалевська, вочевидь, підводячи перебування Мазепи при королівському дворі максимально близько до часу його європейських студій, вважає що це сталося у 1656 рр., тоді як скажімо чернігівський дослідник біографії Мазепи Сергій Павленко відносить цю подію до 1659 р.²⁷

Враховуючи вище наведені припущення Г. Саніна та твердження В. Артамонова, що Мазепа опинився при королівському дворі саме після 1654 р. видаються нам вкрай контрроверсійними. Що ж до звинувачення молодого шляхтича у зламнанні клятви Алексею Міхайловічу, то перефразовуючи відомий афоризм доцільно поставити питання, а чи була ця клятва? В історіографії є інформація щодо присяги Адама-Степана Мазепи, білоцерківського отамана і батька майбутнього гетьмана, щодо останнього таких відомостей не має²⁸. За подібних обставин припущення, а тим більше твердження про присягу І. Мазепи висловлені поважними співробітниками РАН, представники якого часто дорікають своїм закордонним колегам незнанням російських джерел, але самі демонструють голослівність, вже було піддано критиці, із боку перманентного опонента В.А. Артамонова, Т. Таїрової-Яковлевої²⁹.

У висвітленні сучасними російськими вченими сюжету, щодо служби Мазепи при дворі Яна II Казимира, увагу привертатає той факт, що останнє також трактовано як зраду. Дозволимо собі відзначити, що тут авторів підводить слабке знання українських реалій другої половини XVII ст, та застосування до них лекал московської історії. Для дітей козацької старшини навчатися на території Речі Посполитої чи перебувати при королівському дворі не було чимось надзвичайним. Як засвідчує знаний

український археограф Юрій Мицик пізніше за Мазепу при королівських Дворах Міхала Вишневецького-Корибута та Яна III Собеського перебували сини гетьмана Михайла Ханенка та кошового Івана Сірка, а також небіж Павла Тетері Василь Іскрицький³⁰. Попри козацьку революцію 1648–1657 років та Руїну Річ Посполита залишалася для еліти Гетьманщини відкритим і притягальним світом, дверима до Європи, у які вона охоче спрямовувала своїх чад для науки та набуття виховання.

Нарешті не все так просто і з навчанням Івана Мазепи у єзуїтському колегіумі. Серед українських науковців наявні розбіжності щодо визначення в якому саме колегіумі Краківському, Варшавському чи Полоцькому навчався молодий гетьман. Нещодавно російський дослідник життєпису Мазепи Т. Таїрова-Яковлева взагалі припустила, щоправда без покликання на джерела, що майбутній гетьман, на відміну від Богдана Хмельницького взагалі не навчався у єзуїтів, а був лише студентом Київського колегіуму³¹. Врешті-решт, сам В. Артамонов, спираючись на чужі припущення, також має труднощі із визначенням місця розташування єзуїтського колегіуму, де навчався майбутній гетьман. У своєму виступі і подальшій публікації 2008 р. він відряджає гетьмана до Варшави, а вже у своїй монографії 2009 р. до Кракова³². Істотну пікантність і без того кумедній ситуації додає той факт, що в обох випадках російський науковець покликається на вже згадувану працю свого колеги Г. Саніна. Натомість останній у своїй розвідці, зокрема і на 75 сторінці, на яку покликається В. Артамонов³³, жодним словом не прохопився про навчання І. Мазепи у будь-якому з єзуїтських колегіумів. Ба , навпаки, Санін зазначив, що освіту майбутній гетьман здобував освіту у Києво-Могилянському колегіумі, а вже потім за кордоном, в європейських університетах Голандії, Італії, Німеччини і Франції³⁴.

Далі більше. Мазепа ніяк не міг докласти рук до переходу Юрія Хмельницького на бік речі Посполитої у 1660 р, хоча б тому, що не мав політичного впливу ані в Варшаві, ані в Чигирині. Від 1659 до 1663 р. він просто виконував королівські дипломатичні доручення як посланець, а не дипломат на кшталт Казимира Беньовського. Що ж до причин укладання Юрієм

Хмельницьким у 1660 році Слободищинського трактату, то досліднику було б значно доречніше пояснити його невдоволенням серед козацької еліти умовами Переяславської угоди 1659 р.

Олії у вогонь додавали ще й безкомпромісність царської політики щодо Гетьманщини. Останнє знайшло відображення у небажання царської адміністрації йти на порозуміння із старшиною та гетьманом з низки питань внутрішньої і зовнішньої політики Гетьманату і намаганні спілкуватися із гетьманський урядом з позиції сили. Не останню роль у загостренні козацько-московських взаємин відіграв також і особистісний конфлікт у взаєминах гетьмана Юрія Хмельницького із київським воєводою Васілія Шереметьєва³⁵. Усі ці причини викладені у доробку вже згадуваної Т. Таїрової-Яковлевої, В. Артамонов мав би знати, тим більше, що його бачення перебігу Руїни дослідниця на початку 2000-них вже критикувала³⁶. Втім захопившись очорненням постаті гетьмана дослідник усіляко оминає увагою будь-які факти, що суперечать його задуму.

Найбільший виявом консерватизму і неадекватного ставлення до предмету дослідження нам видається сприйняттям за чисту монету легенди щодо амурних пригод Мазепи із пані Фальбовською. У працях російських істориків XIX–XXI ст. ця історія наведена у спогадах Яна Хризостома Пасека використовувалась на підкреслення виявленої ще у молодості похитливості і аморальності Мазепи та пояснення чому він залишив королівську службу³⁷. Маємо відзначити, що згадку про неї, як дійсний факт відтворюють і ті науковці, що намагаються презентувати гетьмана поза межами імперської парадигми. Прикладом цього слугують розвідки, написані переважно із опертям на дослідження вітчизняних і закордонних українців XIX–XX ст., співробітника Інституту всесвітньої історії РАН Александра Чудінова³⁸. Втім, заради об'єктивності, слід відзначити, що далеко не всі адепти імперської візії схильні довіряти спогадам Пасека. Вже згадуваний, не прихильний до гетьмана Г. Санін, подібно до Костомарова, вбачав у ній лише плітку³⁹ [9, с. 76].

Дозволимо собі відзначити що в історіографії вже давно існує критичне ставлення до творчості Я. Пасека про який

російський науковець не міг не знати⁴⁰ [49, s. 100; 50, s. XXVI–LV; 51, p. 65]. Маючи чималий літературний хист, Пасек за життя був, за твердженням польського історика Владислава Чаплинського, «склочник зі склочників»⁴¹ [50, s. XXXVI], на сторінках своїх мемуарів охоче мстився за допомогою власної уяви усім кого недолюбливав. Серед тих на кому він гострив своє перо були і польська королева Марія Людовіка і молодий Іван Мазепа⁴² [50, с. 57]. Останнього він спочатку позбавив спадкового шляхетства, а потім змусив у ролі викритого і побитого коханця мчати у чім мати народила на коні до якого він був прив'язаний⁴³ [53, s. 171–172, 232–234]. Про те що ця історія є мало правдоподібною і у ній відчувається звернення її автора до міту про Іполіта і Федру відзначав зокрема і Т. Мацьків⁴⁴ [54, с. 175–177; 27, с. 26–27]. З працями останнього В. Артамонов хоч і обізнаний, як засвідчує бібліографія його розвідок, проте використовує їх вкрай вибірково, зазвичай, для наведення покликань на якийсь конкретний факт.

Небажання враховувати науковий доробок інших і ігнорування нововідкритих документів, навіть якщо вони походять із РГАДА призводить до того, що російський науковець хоч і не так кричуще, як його колега Г. Санін, додає Мазепі кількість міфічних зрад, роблячи його одним з головних винуватців у поваленні І. Самойловича⁴⁵ [10; 11, с. 18; 12, с. 17; 13, с. 348–349], подібне тлумачення відверто суперечить нововиявленим і опублікованим Т. Таїровою-Яковлевою джерелам. Останні свідчать, що у старшинській змові проти І. Самойловича мало заможний і не впливовий серед старшини Мазепа відіграв роль статиста, а перша скрипка у створенні старшинського доносу та поваленні гетьмана належала генеральному писареві Василю Кочубею⁴⁶ [55, с. 192–193; 29, с. 49–50; 40, с. 43–55].

Приписувати Мазепі зраду гетьмана П. Дорошенка також недоречно. У реаліях ранньомодерного часу, про що свідчить шотландський найманець Патрік Гордон, перехід полонених на службу до тих, хто їх полонив було справою буденною, яка мала певний ритуал. Останній передбачав для полоненого право переходу на службу до того, хто його полонив вразі, якщо попереднє командування полоненого не викупало⁴⁷ [56, с. 69–70,

95, 97, 223, 225–226]. П. Дорошенко не викупав Мазепи, то ж той міг і мав особисто подбати про своє подальше життя та існування.

Висновки

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що для частини сучасних російських істориків Мазепа так і не став об'єктом наукових досліджень, залишаючись втіленням мітичного «другого Іуди». Негативно реагуючи на наявні в сучасній українській історіографії трансформації, що супроводжуються відходом від русоцентричної візії українського минулого та поверненням до пантеону національних героїв І. Мазепи, російські науковці І. Андрєєв, Г. Санін і особливо В. Артамонов намагаються у своїх працях презентувати образ «анти-Мазепи». Витворений із врахуванням «імперської візії» ранньомодерної історії України, цей образ, зокрема його біографічна складова ранніх років Мазепи, містить чимало мітів, що подають негативне трактування будь-яких вчинків майбутнього гетьмана. Варто відзначити, що надаючи в котре нове життя історії щодо пані Фальбовської, чи винаходячи новий міт про зраду юним Мазепою українського народу і Московії, через зламання ним клятви буцімто принесеної у Переяславі у 1654 р., частина сучасних російських дослідників є відверто неготовою до діалогу із низки питань, пов'язаних із постаттю Мазепи з українськими колегами, чи поодинокими фаховими російськими україністами. Водночас консервування і примноження мітів навколо постаті І. Мазепи є однією з багатьох ознак того, що в історичній науці РФ йде процес винайдення української історії, який значна частина науковців готова здійснити саме в межах імперського бачення історії України.

¹ Яценко В. Сучасна російська історіографія про козацьку революцію 1648–1657 рр. // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. (Нова серія). – 2005. – Т. 11. – С. 282–267; Яценко В.

Українські фрагменти в студиях російського військового історика Александра Малова // Збірник Харківського історико-філологічного товариства (Нова серія). – 2008. – Т. 13. – С. 299–318; Яценко В. Антимосковський виступ Війська Запорізького низового на чолі із кошовим Костем Гордієнком у 1709 р. в зображенні сучасної російської історіографії: до постановки проблеми // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – 2011. – Т. 22. – С. 5–14; Яценко В.Б. Батуринська трагедія 1708 р. у висвітленні сучасної російської історіографії // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. – К.–Глухів., 2012. – Вип. 5. – С. 188–194.

² Андреев И. Мазепа. Герой или изменник? // «Знание-сила». – 2001. – № 4. – С. 125–126.

³ Андреев И. Мазепа С. 126; Андреев И. Алексей Михайлович. – М.: Молодая гвардия. – М., 2006. – С. 573–574; Андреев И. Алексей Михайлович. 2-е изд., исправл. – М.: Молодая гвардия – М., 2006. – С. 573–574;

⁴ Андреев И. Мазепа. – С. 125.

⁵ Андреев И.Л. На пути к Полтаве. – М.: Вече, 2009. – С. 299.

⁶ Андреев И. Алексей Михайлович ... – С. 39; Андреев И. Алексей Михайлович. 2-е изд., исправл... – С. 39.

⁷ Санин Г. Богдан Хмельницкий и Иван Мазепа // Труды института истории Российской истории РАН. – М., 2006. – Вып. 6. – С. 65–90.

⁸ Там само. – С. 74–75.

⁹ Там само. – С. 75–76, 78–81, 85–87.

¹⁰ Там само. – С. 88–89.

¹¹ Артамонов В.А. Вторжение шведской армии на Гетьманщину в 1708 г. и Иван Мазепа // Украина и Россия: история и образ историко Материалы конференции. (3–5 апреля 2008, Институт Европы РАН) // Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Артамонов В.А. Вторжение шведской армии на Гетьманщину в 1708 г. и Иван Мазепа // Артамонов В.А., Кочегаров К.А., Курукин И.В. Вторжение шведской армии на Гетманщину в 1708 г. – СПб., 2008. – С. 16–18; Артамонов В.А. Полтавское сражение. К 300-летию Полтавской победы. – М., 2009. – С. 347–349; Артамонов В. Горький путь предательства. Мазепа и шведы в 1708 году // Родина. – 2009. – № 7. – С. 17.

¹² Артамонов В.А. Вторжение шведской армии... // Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Його ж. Вторжение шведской армии на Гетьманщину ... – С. 16; Його ж. Полтавское

сражение... – С. 347; Його ж. Горький путь предательства. Мазепа и шведы в 1708 году // Родина. – 2009 – № 7. – С. 17.

¹³ Артамонов В.А. Вторжение шведской армии // Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Артамонов В.А. Вторжение шведской армии на Гетьманщину... – С. 16–17; Артамонов В.А. Полтавское сражение... – С. 347; Артамонов В. Горький путь... – С. 17.

¹⁴ Артамонов В.А. Вторжение шведской армии // Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Його ж. Вторжение шведской армии на Гетьманщину... – С. 16–17; Його ж. Полтавское сражение... – С. 347; Його ж. Горький путь... – С. 17.

¹⁵ Санин Г. Богдан Хмельницкий... – С. 76.

¹⁶ Артамонов В.А. Вторжение шведской армии // Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Його ж. Вторжение шведской армии на Гетьманщину... – С. 16–17, 22; Його ж. Полтавское сражение... – С. 347–348, 352.

¹⁷ Артамонов В.А. Вторжение шведской армии // Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Його ж. Вторжение шведской армии на Гетьманщину... – С. 17–18; Його ж. Горький путь... – С. 17; Його ж. Полтавское сражение... – С. 358.

¹⁸ Артамонов В.А. Вторжение шведской армии // Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Його ж. Вторжение шведской армии на Гетьманщину... – С. 33; Його ж. Горький путь... – С. 18; Його ж. Полтавское сражение... – С. 360.

¹⁹ Устрялов Н.Г. История царствования Петра Великого. – СПб.: Типография II-го отделения Собств. Его Имп. Вел. Канцелярии, 1858. – Т. II. Потешные и Азовские походы. – С. 197, 201, 203; Шутой В.Е. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII. – М., 1958. – С. 64–65; Шутой В.Е. Измена Мазепы // Исторические записки. – 1950. – Т. 31. – С. 163–165; Шутой В. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708–1709 рр. – К., 1951. – С. 25.

²⁰ Артамонов В.А. Страны Восточной Европы в войне с Османской империей // Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. Ч. II / Отв. Ред. Г.Г. Литаврин. – М. Памятники исторической мысли, 2001. – С. 309–312; Artamonow W.A. Rosja, Rzeczpospolita i Krym w latach 1686–1699 // Studia i materiały z czasów Jana III // Acta Universitatis Wratislaviensis. – 1992. – № 1418. – Historia CII. – S. 35.

²¹ Бекетов П. Собрание портретов россиян знаменитых. – М.: Типография Семена Силивановского, 1821. – С. 151.

²² Устрялов Н. История царствования Петра Великого. – СПб.: Типография II-го отделения Собств. Его Имп. Вел. Канцелярии, 1858. – Т. I. – Господство царевны Софьи. – С. 200; Бергман В. История Петра Великого / Пер. с нем. Егор Аладьин. – СПб.: Типография Конрада Вингебера, 1833. – Т. II. – С. 105; Полевой Н.А. История Петра Великого. – СПб.: Типография К. Жернакова., 1843. – Т. I. – С. 200.

²³ Павленко Н.И. Петр Великий. – М.: Мысль, 1991, – С. 262.

²⁴ Уманец Ф. Гетман Мазепа. Историческая монография. – СПб.: Типография М. Меркушева, 1897. – С. 1–25.

²⁵ Яковенко Н. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України. – Видання друге, перероблене і розширене. – К.: Критика, 2005. – С. 400; Мицик Ю. Иван Мазепа. – К., 2007. – С. 21–22; Яковлева Т.Г. Мазепа-гетман: в поисках исторической объективности // Новая и Новейшая история. – 2003. – № 4. – С. 46; Таирова-Яковлева Т.Г. Мазепа. – М.: Молодая гвардия, 2007. – С. 15–17.

²⁶ Уманец Ф. Гетман Мазепа... – С. 14; Дорошенко Д. Мазепа в історичній літературі і житті // Мазепа. Збірник. – Т. I // Праці українського наукового інституту. – Варшава, 1939. – Т. XLVI. – Серія, історична книга 5. – С. 16; Велика історія України. У 2-х томах. – К.: Глобус, 1993. – Т. II. – С. 105.

²⁷ Ковалевська О. Иван Мазепа:у запитаннях та відповідях. – К.: Темпора, 2008. – С. 24; Ковалевська О. Иван Мазепа. – К.: Дельта, 2009. – С. 9; Павленко С. Иван Мазепа. – К.: Вид. Дім «Альтернативи», 2003. – С. 29; Шляхи: Науково-популярне видання. – К.: Темпора, 2009. – С. 39.

²⁸ Лазаревський Ал. Заметки о Мазепе // КС. – 1899. – Т. LX. – № 3. – Отд. 1. – С. 461; Оглоблін О. Нариси з історії України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1941. – Вип. VI. Україна в кінці XVII – в першій чверті XVIII ст. – С. 9; Оглоблін О. Гетьман Иван Мазепа та його доба. – 2-е доповнене видання. – Нью-Йорк–Київ–Львів–Париж–Торонто, 2001. – С. 59–60; Оглоблін О. Гетьман Иван Мазепа і Москва // Иван Мазепа і Москва: Історичні розвідки і статті. – К., 1994. – С. 18.

²⁹ Таирова-Яковлева Т.Г. Иван Мазепа и Российская империя. История предательства». – М.: Центрполиграф, 2011. – С. 10.

³⁰ Мицик Ю. Иван Мазепа... – С. 22.

³¹ Таирова-Яковлева Т.Г. Иван Мазепа. – С. 9, 27.

³² Артамонов В.А. Вторжение шведской...// Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Його ж. Вторжение шведской армии... – С. 16; Його ж. Горький путь... – С. 17; Його ж. Полтавское сражение. – С. 347.

³³ Артамонов В. А. Вторжение шведской... // Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Його ж. Вторжение шведской армии... – С. 102; Його ж. Горький путь... – С. 20; Його ж. Полтавское сражение. – С. 347.

³⁴ Санин Г. Богдан Хмельницкий... – С. 71–72; 74–75.

³⁵ Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659–1667 рр.) / Пер з рос. Л. Білик. – К. Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – С. 20–21, 32–33, 38–45, 46–47, 48, 55, 130; Яковлева Т.Г. Проблемы взаимоотношения Украины и России 1654–1667 гг. // Белоруссия и Украина: История и культура. Ежегодник 2003 / Ин-т славяноведения; Гл. ред. Б.Н. Флоря. – М.: Наука, 2003. – С. 43–44.

³⁶ Дискуссия по докладом В.А. Артамонова и А.И. Миллера // Белоруссия и Украина: История и культура. Ежегодник 2003 / Ин-т славяноведения; Гл. ред. Б.Н. Флоря. – М.: Наука, 2003. – С. 74–76.

³⁷ Бекетов П. Собрание портретов С. 151; Устрялов Н. История царствования Петра Великого... – Т. I. – Господство царевны Софьи. – С. 200–201; Бергман В. История Петра Великого... – С. 257; Полевой Н.А. История Петра Первого... – С. 105; Павленко Н.И. Петр Великий... – С. 262; Голиков И.И. Дополнение к Деяниям Петра Великого. – М.: Университетская типография у Ридгера и Клаудия, 1795. – С. 3–4; Соловьев С.М. История России с древнейших времен. 1675–1676. – М.–Харьков: ООО «Издательство АСТ», «Фолио», 2001, – Кн. VI. – Т. XI–XII. – 1657–1676. – С. 622–623; История России XVIII–XIX веков / Л.В. Милов, Н.И. Цимбаев; под ред. Л.В. Милов. – М.: Эксмо, 2006. – С. 41.

³⁸ Чудинов А.В. Гетман Иван Мазепа // Европа. Международный альманах. – 2002. – Вып. 2. – С. 207; Чудинов А.В. Гетман Иван Мазепа // Актуальные проблемы всеобщей истории. Межвузовский сборник научных статей. – 2003. – Вып. 2. – С. 138.

³⁹ Санин Г. Богдан Хмельницкий... – С. 76.

⁴⁰ Brückner A. Literatura polska : początki – rozwój – czasy ostatnie. – Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski, 1931. – S. 100; Czaplinski Wl. Wstep // Pasek J. Pamiętniki. – Wrocław: Wydawnictwo zakładu narodowego imiennia Ossolinskiego, 1952. – S. XXVI–LV; Mackiw T.F. Biographical Sketch of Prince Mazepa (1639–1709) // The Ukrainian Review. – 1965. – Vol. XII. – № 4. – P. 65.

⁴¹ Czaplinski Wl. Wstep... – S. XXXVI.

⁴² Мицик Ю. Мемуари Яна Пасека про Івана Мазепу // Сіверянський літопис. – 2009. – № 6. – С. 57.

⁴³ Pasek J. Pamiętniki. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1955. – S. 171–172, 232–234.

⁴⁴ Мицик Ю. Иван Мазепа... – С. 26–27; Мацьків Т. Гетьман Иван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709. – Вид. друге, доповнене. – Київ–Полтава, 1995. – С. 175–177.

⁴⁵ Артамонов В.А. Вторжение шведской армии // Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/materials.htm>; Його ж. Вторжение шведской армии на Гетьманщину... – С. 18; Його ж. Горький путь... – С. 17; Його ж. Полтавское сражение... – С. 348–349.

⁴⁶ Таирова-Яковлева Т.Г. Мазепа... – С. 49–50; Таирова-Яковлева Т.Г. Иван Мазепа... – С. 43–55; Яковлева Т.Г. Донос старшины на І. Самойловича: аналіз першоджерел // УІЖ. – 2006. – № 4. – С. 192–193.

⁴⁷ Гордон П. Дневник 1635–1659 / Патрик Гордон; пер., ст., примеч. Д.Г. Федосова; отв. Ред. М.Р. Рыженков. – М.: Наука, 2005. – С. 69–70, 95, 97, 223, 225–226.

Українська історіографія

Автор і назва праці, сторінки	Рік народження	Походження	Навчання у Київському колегіумі, вказівка років при наявності	Навчання в єзуїтському колегіумі			Перебування при королівському дворі, із зазначенням посади	Поїздка на навчання за кордон, вказівка країн, де навчався	Зазначення знання мов
				Варшавський	Краківський	Полоцький			
1	2	3	4	5			7	8	
Бентьш-Каменський Дм. История Малой России. – К.: Час, 1993. – С. 656	народився у селі Мазелинці Київської губернії, с. 340, 558	шляхтич с. 340		навчався у єзуїтів с. 341					Малоросійська, латина, німецька і польська, с. 341
Бантыш-Каменский Дм. Мазета. – М.: Типография Августа Семенова, 1993	1644, с. 5–6 Мазелинці, Київська губернія, біля Білої Церкви	Давня Малоросійська фамілія, ким служив його батько не відомо, с. 5		навчався у єзуїтів с. 5			При польському королівському дворі був жалуваний у пажи, служив, за свідченням сучасників, у гвардії Яна Казимира, с. 6		Досконало володів латиною і польським, почасті знав німецьку, с. 6
Маркович М. Історія Малоросії / Відп. ред. і автор перед. Ю. С. Шемшученко. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 422		поляк		учень єзуїтів					

1	2	3	4	5	6	7	8
Костомером Н.И. Гетман Иван Степанович Мазепа. – К.: Рада, 2005, с. 64, с. 7–8		Православний шляхтич		курс навчання проходив десь у польському училищі	Служив при Яні Казимірі покоевим дворянином		Польська, русинська, німецька, латина
Костомеров Н.И. Мазепа. – М.: Республика, 1992. – С. 19–20, 22	1629 р. (вітм ставив під сумнів цю дату, яку навів покли-каючись на відомості надані графом Брюель-Плягером), с. Мазепинці неподалік Білої Церкви	Шляхетсько-го роду, гербу Бонч	Навчався риторичі у Києві, згідно Величю		Служив при Яні Казимірі покоевим дворянином	їздив на навчання закордон на три роки, коштом короля	
Уманец Ф. Гетман Мазепа. Историческая монография. – СПб.: Типография М. Меркушева, 1897. – 92 с.	1629 або дещо пізніше (1633), с. 1113	Малоросійський шляхтич	У 1649 р. був студентом Київської братської колегії, с. 14, 24	Навчався «філософії» два роки с. 14. До Польщі у Варшаву прибув між 1649–1652 р., с. 14, 24		Навчання за кордоном могло відбу-тися у 1654–1657 рр. с. 24	Руський, польський,

1	2	3	4	5	6	7	8
Каманин І. Рец на: Гетман Мазепа. Историческая монографія ф.М. Уманца. Слб. 1897. Стр. 455 [Рецензія] // КС. – 1899. – Т. LX. – № 3. – Отд. 2. – С. 108–115	1629 с. 108		Первісню освіту здобув у Київській братській школі, де перебував у 1648 р.	Освіту закінчив у Варшаві С. 108	Був пажем при персоні короля С. 108		
Лазаревський Ап. Заметки о Мазепе // КС. – 1899. – Т. LX. – № 3. – Отд. 1. – С. 457–485	Скелптично ставився до дати народження Мазепи у 1629 чи 1633 р., с. 463–464		Почав освіту у Київській академії, с. 463		Завдяки батькові потрапив до кола королівських дворян. Після повернення із закордону, де навчався, став пожевим, с. 262	Король від-ряджав його навчатися за кордон, с. 462–463	
Грушевський М. Рец.: ф.М. Уманец, Гетман Мазепа. Историческая монографія, Слб., 1897, с. 1+455+III // ЗНТШ. – 1898. – Т. 21. – Кн. 1. – С. 20–23.	Народився правдопо-дібно на-прикінці 20-х рр. XVII ст., с. 21.						
Грушевський М. Очерки истории украинского народа. – Изд. второе доп. – СПб, Типогра-фия товарищества «Общественная по-льза». – 1906. – с. 512		Київський шляхтич			Молодість провів при польському дворі, як паж С. 321		

1	2	3	4	5		6	7	8
Грушевський М. Люстрована історія України – Репринтне видання – К., 1992	коло 1640 р. 361 с.	Український шляхтич з Білоцерківщини				Був хлопцем висланий на королівський двір, с. 361		
Борщак І. Мазепа. Людина й історичний діяч. Доповідь на святоточній академії: Наук. Т-ва. Ім. Шевченка 11 вересня 1932 // ЗНТШ. – 1932 – Т. СЛІІ. – С. 1–33	за свідченням деяких вказівок сучасників біля 1640 р. С. 4	шляхтич	Величю і Орлик зазначали, що Мазепа навчався у Київській академії С. 4		Пізніше польські джерела вказують на Полоцьк, як місце навчання гетьмана С. 4	Був покойовим Яна Казимира чи його дружини Марії Луїзи С. 4	Був у Франції Італії і Німеччині, як свідчили Балюз та Орлик, але сумнівно щодо відвідин Голландії про що йдеться у польських вказівках. 1659 р. вже був у Польщі. С. 4	
Дорошенко Д. Мазепа в історичній літературі і житті // Мазепа. Збірник. – Т. І // Праці українського наукового інституту. – Варшава, 1939. – Т. XLVI. – Серія, історична книга 5. – С. 3–34	20 березня 1632 р., дата невпевнена, визначена М. С. Возняком. С. 3.	Український шляхтич, с. 15	Вчився в Київській колегії, с. 16		За однією версією навчався у єзуїтській колегії у Варшаві, за іншою – в Полоцьку, с. 16	Між 1650–1652 рр. потрапив до королівського двору Яна Казимира, де перебував як паж. С. 16	За кордоном перебував 3 роки на навчанні, спеціально їздив до Голландії, аби студіювати артилерійське мистецтво. С. 16	

1	2	3	4	5	6	7	8
Крип'якевич І. Велика історія України. У 2-х томах. – К., 1993. – Т. II	Немає певних відомостей про народження, між 1629–1632 рр. с. 105		Немає певних відомостей про освіту, ймовірно студіював у Київській академії с. 105	Ймовірно вчився в єзуїтській колегії у Варшаві с. 105	Був при королівському дворі у 1649–1652 рр. с. 105	Навчався за кордоном, с. 105	
Крупницький Б.Д. Гетьман Мазепа та його доба / Пер. з німецької О.К. Струкевича; Передмова В.М. Горобця. – К., 2003	рік народження запішається нез'ясованим, найвірогіднішими є 1632 або 1639 рр. с. 19	шляхтич	спочатку вчився у Києво-Могилянській колегії, с. 21	ПОТІМ МОЖЛИВО В ЄЗУЇТСЬКІЙ КОЛЕГІЇ У ВАРШАВІ, С. 21	15-річний Мазепа був пажем при дворі Яна Казимира, с. 21	Згідно Еразма Отвіновського був відряджений королем із двома іншими товаришами закордон для вдосконалення освіти. Був у Голландії для опанування техніки артилерійського мистецтва, с. 21	

1	2	3	4	5	6	7	8	
Оглоблін О. Нариси з історії України. – К. Вид-во АН УРСР, 1941. – Вип. VI. Україна в кінці XVII – в першій чверті XVIII ст.	20 березня 1632 р. с. 9	Походив з правобережної української шляхти, с. 9	Вчився у Києво-Могилянській колегії, с. 9		чи у Полоцькій єзуїтській колегії, с. 9	Кар'єру розпочав при дворі у короля Яна Казимира, в якого був покоевим дворянином, с. 9	Навчався у Західній Європі, відвідав Францію, Італію та Німеччину, є відомості, що вивчав артилерійську справу у Голландії. Повернувся до Польщі наприкінці 50-х рр. XVII ст., с. 9	
Оглоблін О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – 2-е доповнене видання. – Нью-Йорк–Київ–Львів–Париж–Торонто, 2001	Правдоподібно народився 20 березня 1639 р. в с. Мазепинці, с. 60	шляхтич	Вчився у Києво-Могилянській колегії	продовжив навчання у єзуїтській колегії в Варшаві, с. 61	За іншими менш певними даними у Полоцьку С. 61	Був покоевим у короля Яна Казимира	Приблизно у 1656–1659 рр. побував в Німеччині, Італії та Франції. Є звістка, що був у Нідерландах, де вивчав артилерійську справу, с. 61	

1	2	3	4	5		6	7	8
Оглоблін О. Гетьман Іван Мазепа і Москва // Іван Мазепа і Москва: Історичні розвідки і статті. – К., 1994. – С. 11–47	Досконало відомо, що народився він в старій українській шляхетській родині Білоцерківського повіту в родовому селі Мазепинці, 18 с.		вчився спочатку у Києво-Могилянській колегії	Продовжив своє навчання філософії у єзуїтській колегії в Варшаві С. 18		Наприкінці 1659 р. повернувшись із закордону був зроблений Яном Казимиром королівським помічником. Дослідники сперечаються чи це було при дворі Яна Казимира чи королеви Марії Людвіки, с. 19	1658 р. вийшов за кордон для завершення своєї освіти й набуття дипломатичного досвіду	
Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. / Пер. з англ. В. Кулика. – К., 1994	найвірогідніше народився 20 березня 1639 р. в с. Мазепинці, с. 17	шляхтич	спочатку навчався у Києво-Могилянській академії, с. 18	потім навчався у Єзуїтській колегії у Варшаві, с. 18		Завдяки зв'язкам батька із польськими магнатами Мазепа став королівським камергером	Коштом короля завершував навчання у Європі. Протягом 1656–1659 рр. перебував у Німеччині, Італії та Франції, с. 18	
Павленко С. Іван Мазепа. – К., 2003	20 березня 1639 р. 13 с.		до 1657 р. навчався у Києво-Могилянському колегіумі, с. 24		у Краківській єзуїтській академії після навчання до після відвідин Девентера у Голландії	1659 р. став покоевим Яна Казимира С. 29	1657 р. був надісланий до Голландії навчатися артилерійській справі, де перебував рік. С. 25. До Франції їздив у 1659 р. вже як покоевий, с. 29	

1	2	3	4	5	6	7	8
1 Дашкевич Я, Іван Мазепа і Росія // Дашкевич Я, Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / 2-ге вид., виправл. й доповн. – Л.: Піраміда, 2007. – С. 201–204	2 20 березня 1639 р. У с. Мазепин-црх Білоцерківської замкової округи, с. 400	3 Походив із давнього шляхетського роду, основні землі якого були на Правобережжі, недалеко Білої Церкви, с. 201	4 Закінчив українську Київську колегію	5 закінчив латинську колегію у Варшаві	6 Десь у 1659 р опинився при дворі польського короля Яна Казимира, мав титул королівського пажа, с. 202	7 Имовірно два роки провів закордоном, мабуть, саме у Голландії студіював артилерійськ е мистецтво, с. 202	8
Яковенко Н. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України. – Видання друге, перероблене і розширене. – К., 2005	2 20 березня 1639 р. У с. Мазепин-црх Білоцерківської замкової округи, с. 400	3 Походив із корового шляхтича, с. 400	4 Освіту отримав у Києво-Могилянській колегії, с. 400	5 Далі Краківський академії, с. 400	6 Завдяки знайомству батька із представниками придворних кіл, був прийнятий на дворську службу як поковий паж короля Яна Казимира, с. 400 Пізніше служив при дворі, виконував дипломатичні доручення, с. 401	7 На королівський кошт упродовж 1657 р. вичавивши справу в Голландії, вдало вийжджав в освітню подорож до Німеччини, Італії та Франції	8
Мицик Ю. Іван Мазепа. – К., 2007	2 Народився в селі Мазепинці на Білоцерківщині, С. 5	3 Походив із православної дрібношляхетської родини. Ймовірно, зануреними своїми коріннями в середовище київських міщан, с. 5, 7	4 До 1657 р. навчався у Києво-Могилянській академії, с. 15	5 Навчався у Краківській академії вже як поковий король, с. 22	6 У 1657–1658 рр. навчався в єзуїтському колегії (Полоцьк)	7 У 1657–1658 рр. опановував артилерійську справу у Девентері (Голландія), навчався також у Німеччині, Італії, Франції С. 22	8 Вільно володів всіма іншими землями: російською, польською, латинською, грецькою, італійською, французькою, німецькою, татарською, с. 18

1	2	3	4	5	6	7	8
Ковалевська О. Іван Мазела: у запитаннях та відповідях. – К.: Темпора, 2008. – с. 200	20 березня 1639 р., с. 16	З родини білоцерківського родового отамана, знатного козака Степана Адама Мазели, с. 20, рід Мазели належав до герба «Курч», с. 17	1646–1656 рр. навчався в Києво-Могилянському колегіумі, с. 24		Завдяки зв'язкам батька потрапив на службу до польського короля Яна Казимира, с. 24	У 1657–1659 рр. був відправлений королем за кордон; відвідав Францію, Голландію, Німеччину, Італію, де вивчав артилерійські у та інженерну справи, вдосконалював знання мов, зокрема, латини, с. 24	

* Той факт, що український історик Ольга Ковалевська зараховує батька Івана Мазели, Адама-Степана Мазелу до знатних козаків, нам тим менш зрозумілий, що у своїй дисертації, присвяченій постаті гетьмана в історіографії ХVIII–XX ст., дослідниця зазначає, що провідні українські науковці у своїх працях вказували на шляхецьке походження родини Мазел, Адама-Степана та його сина. (Див. – Ковалевська О.О. І.С. Мазела в історіографії ХVIII–XX століть. [Текст]: Дис. Канд. іст. наук.: 07.00.01; 07.00.06 / донецький державний університет. Донецьк., 1997. – С. 52–55).

1	Ковалевська О. Іван Мазепа. – К.: Дельта, 2009. – 52 с.	2	20 березня, 1639 р. с. 7	3	З родини білоцерківського родового отамана, знатного козака Степана Адама Мазепи, с. 7	4	Навчався в Києво-Могилянському колегіумі до 1656 р., с. 8–9	5		6	Завдяки зв'язкам батька потрапив на службу до польського короля Яна Казимира, с. 9	7	У 1657–1659 рр. був відправлений королем за кордон; відвідав Францію, Голландію, Німеччину, Італію, де вивчав артилерійську та інженерну справи, відомо про знавання мов, зокрема, латини, с. 8–9	8	
Павленко С. Коріння. Пізнаючи світ // Гетьман. Шляхи: Науково-популярне видання. – К., 2009	20 березня, 1639 р., с. 17	Шляхетське, с. 17–18	Навчався до 1655 р. в Могилянському колегіумі, с. 37	Більш вірогідно, що в 1655–1656 рр. вивчав філософію в Краківській академії, с. 37	Восени 1659 р. Ян III Казимир взяв під опіку прибічників Великого князівства Руського, Івану Мазепі було надано статус покоевого, с. 39	1657 р. був відправлений вивчати гарматну справу до голландського міста Девентера, с. 38. Восени 1659 р. у складі польських урядовців як покоевий короля відбув до Франції, с. 43									

Російська історіографія

Автор і назва праці, сторінки	Навчання у Київському колегіумі, вказівка років при наявності	Навчання в єзуїтському колегіумі	Перебування при королівському дворі, із зазначенням посади	Поїздка на навчання за кордон, вказівка країн де навчався	Знання мов
Голіков І.І. Дополнение к деяниям Петра Великого. – М.: Университетская типография у Ридгера и Каудя, 1795. – 401 с.		Навчався в єзуїтів у наймолодшому віці («в самых молодых еще летах») с. 2	Був прийнятий при дворі короля Яна Казимира до пажів. Тут відзначився в опануванні наук і мов, танцях, верховій їзді, військовій екзерції, а також в усіх хитрощах і пронириствах придворних, с. 2	Латину опанував досконало, с. 3	Латину знав досконало, с. 151
Бекетов П. Собрание портретов россиян знаменитых. – М.: Типография Семена Силивановского, 1821. – 296 с.		За молодю був відданий до єзуїтів де опанував словесні науки і латину знав досконало с. 151.			
Устрялов Н. История царствования Петра Великого. – СПб.: Типография II-го отделения Собств. Его Имп. Вел. Канцелярии, 1858. – Т. I. – Господство царевны Софьи SLXXXVIII+406 с.		Вихованець єзуїтів, с. 200	Служив при дворі Яна Казимира камер-юнкером, с. 200		
Бертман В. История Петра Великого / Пер. с нем. Егор Атадьин. – СПб.: Типография Конрада Вингера, 1833. – Т. II. – С. 320			Юність провів при королівському дворі у званні пажа с. 257		

Полевой Н.А. История Петра Первого. – СПб.: Типография К. Жернакова., 1843. – Т. I. – С. 352				Був на службі пажом в богатого польського воєводи с. 105		«знав польський, руський, латинський язубли» с. 106
Соловьев С.М. История России с древнейших времен. 1675–1676. М.–Харьков: ООО «Издательство АСТ», «Фоллио», 2001. – Кн. VI. – Т. XI–XII. – 1657–1676. – 832 с.				Козак за походженням діяв шляхетство від Яна Казимира і був при ньому покоевим («кімнатним дворянином») с. 622		
Павленко Н.И. Петр Великий. – М.: Мысль, 1991. – 591 с.				Виховувався при дворі Яна Казимира, с. 262		Був надісланий навчатися за кордон королем на три роки, с. 262
Андреев И. Мазепа. Герой или изменник? // «Знание-сила». – 2001. – № 4. – С. 119–127			навчався у єзуїтській школі, с. 125	Ність провів при дворі Яна Казимира, с. 125		
Чудинов А.В. Гетман Иван Мазепа // Европа. Международный альманах. – 2002. – Вып. 2. – С. 206–214	Гарну освіту здобув ймовірно у Київському колегіумі, с. 207			З 1659 року був покоевим Яна Казимира, с. 207		Українська, російська, латина, польська, італійська, німецька, французька і татарська мови, с. 207
Чудинов А.В. Гетман Иван Мазепа // Актуальные проблемы всеобщей истории. Межвузовский сборник научных статей. – 2003. – Вып. 2. – С. 137–145	Гарну освіту здобув ймовірно у Київському колегіумі, с. 138			З 1659 року був покоевим Яна Казимира, с. 138		Українська, російська, латина, польська, італійська, німецька, французька і татарська мови, с. 138

Яковлева Т. Г. Мазепегетман: в поисках исторической объективности // Новая и Новейшая история. – 2003. – № 4. – С. 45–63	Учився в Києво-Могилянській колегії, с. 46		Після Могилянки був відданий до королівського двору, де продовжив освіту, с. 46	Навчався в Голландії, Італії, Німеччині, Франції	Вільно володів російською, польською, татарською, латинською, знав італійську і німецьку, а за деякими даними і французьку, с. 46
Таирова-Яковлева Т. Г. Мазепа. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 201 с.	Навчався у Київській академії, с. 15		1659 р. був надісланий батьком до королівського двору, де дістав посаду покоевого, с. 17	У 1657–1659 рр. Мазепу посилали навчатися на Захід, він вивчав артилерію в Голландії у м. Девентері, відвідав Італію, Німеччину, Францію, с. 16	Українська, російська, польська, вільно володів латинкою, розмовляв італійською, німецькою, дуже добре знав татарську, с. 15–16
Таирова-Яковлева Т. Г. Иван Мазепа и Российская империя. История предательства». – М.: Центрполиграф, 2011. – 525 с.	Навчався у Києво-Могилянській академії, с. 15	У сзүйському колегіумі не навчався, с. 9	був відправлений, коли Правобережна Україна відійшла під владу Речі Посполитої, до двору Яна Казимира як покоевий, с. 10		
Санин Г. Богдан Хмельницький и Иван Мазепа // Труды института истории Российской истории РАН. – М., 2006. – Вып. 6. – С. 65–90	Навчався у Києво-Могилянській колегії, ймовірно у 1650–1656 р., с. 71–72		Завершивши навчання у Києво-Могилянському колегіумі потрапив до королівського двору Яна Казимира, де був королівським покоевим, с. 72, 75	Був відряджений королем із двома товаришами навчатися закордон. Три роки мандрував Європою навчався філософії в університетах Голландії, Італії, Німеччини і Франції, до Польщі повернувся у 1659 р. с. 71–72, 75	

<p>Артамонов В.А. Вторжение шведской армии на Гетманщину в 1708 г. и Иван Мазепа // Артамонов В.А., Кончагов К.А., Курикин И.В. Вторжение шведской армии на Гетманщину в 1708 г. – СПб., 2008. – С. 4–110</p>	<p>Навчався у Києво-Могилянській академії, с. 16</p>	<p>Після навчання у Києво-Могилянській Академії пройшов курс наук у єзуїтському колегіумі у Варшаві, с. 16</p>	<p>Служив поковим при королі-католику Яні II Казимірі, с. 16</p>	<p>Відзначивши його старанність король відправив його власним коштом до Європи «шліфувати освіченість», с. 16</p>	<p>Наслідуючи «європейські стандарти» опанував німецьку та італійську мови, добре розмовляв латиною, випускав голандські і французькі газети, с. 20</p>
<p>Артамонов В. Горький путь предательства Мазепа и шведы в 1708 году // Родина. – 2009. – № 7. – С. 16–20</p>	<p>Навчався у Києво-Могилянській академії, с. 17</p>	<p>Після навчання у Києво-Могилянській Академії пройшов курс наук у єзуїтському колегіумі у Варшаві, с. 17</p>			<p>Наслідуючи «європейські стандарти» опанував німецьку та італійську мови, добре розмовляв латиною, випускав голандські і французькі газети, с. 20</p>
<p>Артамонов В.А. Полтавское сражение. К 300-летию Полтавской победы. – М., 2009. – 704 с.</p>	<p>Навчався у Києво-Могилянській академії, с. 347</p>	<p>Після навчання у Києво-Могилянській Академії пройшов курс наук у єзуїтському колегіумі у Кракові, с. 347</p>	<p>Служив поковим при королі-католику Яні II Казимірі, с. 347</p>	<p>Відзначивши його старанність король відправив його власним коштом до Європи «шліфувати освіченість», с. 347</p>	<p>Наслідуючи «європейські стандарти» опанував німецьку та італійську мови, добре розмовляв латиною, випускав голандські і французькі газети, с. 350</p>